

Joanne Kellerman (De Nederlandsche Bank) – Globalisering en de vervulde mens (19/11/2014)

De plek waar ik mij vandaag met een meesterpreek tot u wend, is ooit 'Niemandland' geweest. Een terra incognita, waar de Zuidelijke Wandelweg de scheiding vormde tussen twee polders. Als je er liep zag je aan de ene kant van het pad de contouren van de stad en aan de andere kant de volkstuintjes en de vergezichten. Buitenveldert bestond nog niet. Niet ver hier vandaan bezoeken nog dagelijks busladingen Japanners de plekken die Rembrandt van Rhijn in tekeningen heeft vereeuwigd. En iets verder stroomafwaarts van de Amstel staat het gehucht waar ik woon.

Deze wandelweg was indertijd een in Amsterdam bekende 'lovers lane'. Stelletjes drentelden hier heen en weer, met de vlinders in de buik. Ze waren met elkaar verbonden, net als de stellen van nu, door die moeilijk te definiëren opwindende van een vurig gewenste gezamenlijke toekomst, van lief en leed, in voor- en tegenspoed. Alleen hier konden ze in een gestolen uurtje samen smoezen, samen dromen. Zonder telefoon, Facebook en Whatsapp slaagden ze erin een afspraakje te maken voor een wandeling over een landweggetje.

In de jaren negentig van de vorige eeuw is deze terra incognita, deze wandelweg van verliefdheid en connectie, de thuisbasis geworden van de fine fleur van de BV Nederland. Aan de basis van de grootste volksverhuizing die het Nederlandse bedrijfsleven ooit heeft gekend stond ABN Amro, dat voor zichzelf, hier tegenover, een hoofdkantoor bouwde dat aansloot bij de wereldwijde ambities die de bank op dat moment nog had. In het kielzog van ABN Amro volgden financiële instellingen als ING en Kempen, pensioenbeleggers als ABP, advocatenkantoren als Stibbe en Nauta Dutilh en later verruilde zelfs AKZO haar thuisbasis Arnhem voor deze plek.

Waarschijnlijk is er geen andere plek in Nederland te vinden waar zoveel intelligentie, ambitie en energie is samengepakt als hier op de Zuidas. En toch: de som van al die intelligentie heeft niet kunnen voorkomen dat de 'moeder aller crises' zich op 15 september 2008 in de gedaante van Lehman Brothers op de deurmat van ons zelfgenoegzame leventje meldde. Wat volgde was een crash in slow motion. De frontale dodelijke botsing bleef dankzij overheidsingrijpen op het nippertje uit. Een ijsingwekkende ervaring die ik van dichtbij heb meegemaakt. Helaas ligt de patiënt ruim vijf jaar na dato nog altijd op de intensive care. De ongekende inspanningen die zijn gedaan om zijn leven te sparen, hebben hem en zijn omgeving onder schulden bedolven. Maar dat niet alleen: zijn vertrouwen is geknakt, zijn imago geschonden. De wereld ligt niet langer aan zijn voeten. De 'lovers lane' is verdwenen in een dichte mist.

Alvorens ik nader inga op welke bakens wij voor de toekomst moeten verzetten, richt ik eerst de schijnwerper op de vraag hoe we collectief zo ontstellend hebben kunnen ontsporen. Financiële crisis, schuldencrisis, vertrouwenscrisis, morele crisis. Waarom is deze crisis zo diep, of beter gezegd: waarom wordt zij in metafysische zin als zo diep ervaren?

Ik denk dat dit is omdat we allemaal diep van binnen weten dat we er medeplichtig aan zijn. Het begon in de jaren tachtig met Ronald Reagan in de Verenigde Staten en Margareth Thatcher in Groot-Brittannië, die de verstarring en de bureaucratie van de voorgaande jaren van zich af probeerden te werpen. Zij deden dat door het bedrijfsleven middels deregulering en liberalisering ruim baan te geven. Een baanbrekend beleid, ideologisch ondersteund door economen als Hayek en Friedman en door centrale banken geacommodeerd. De energie die dat vrij maakte was ongeëvenaard en verslavend. We geloofden collectief dat we in een postmoderne tijd waren aanbeland, waarin het liberalisme had gezegevierd. En we dachten dat er vanaf nu sprake zou zijn van een ononderbroken groei en van een ononderbroken stijging van de welvaart. We dansten om het Gouden Kalf, niet denkend aan morgen, en vergaten hoe Mozes de berg Sinaï was opgeklommen om de tien Geboden van God te ontvangen. Maar wij hadden God niet meer nodig en de moraal al evenmin. 'Geen gezeik, iedereen rijk,' het motto van Jacobse en Van Es werd het adagium van die jaren.

En toch: dood was de moraal niet. Thuis, bij de opvoeding van de kinderen, was zij nog steeds intact. Je leerde je nageslacht dat stelen niet mocht en dat het zijn ouders diende te respecteren. Thuis waren de Tien Geboden springlevend. Alleen niet overal en niet altijd. Op het werk werd de moraal een handelswaar. Soms, als het uitkwam beriep je je erop, maar op andere momenten koppelde je het even af als het niet in het belang was van je klant, je baas of je bonus. Zelfreflectie was in deze dagen niet iets om je op voor te laten staan. Aan de goudkoorts die door de wereld ging, kon eigenlijk niemand zich onttrekken. En als je eerlijk was, wilde je dat ook niet. Je was vooral bang dat die karavaan zonder jou verder zou trekken.

Ik zal u zeggen: ik zat er middenin. Toen ik begin deze eeuw als advocaat in Londen werkte, adviseerde ik de investment banks in de City bij het bedenken van ingewikkelde financiële structuren. Soms had ik mijn bedenkingen. De contracten waren zo ingewikkeld dat ik mij afvroeg wie het nog kon begrijpen. Maar de ratingbureaus gaven er niet alleen hun zegen, maar zelfs een Triple A-rating aan. Wie was ik om dat in twijfel te trekken? Voor mij bovendien tien anderen! Ieder advocatenkantoor in de City was bereid zijn legal opinion over die producten te geven.

Zo werd ook ik een radartje in een wereldwijd systeem dat zo groot werd dat niemand de grenzen ervan nog kon zien, en eerlijk gezegd: ik vroeg ook niet naar die grenzen. Het was mijn taak, mijn verantwoordelijkheid niet. En wat voor mij gold, gold voor al die andere knappe koppen in de financiële centra van Londen, New York, Frankfurt en hier aan de Zuidas. We stonden als Charlie Chaplin in de film Modern Times mee te sleutelen en te rennen om die lopende band van de financiële productie gaande te houden.

We wisten het toen nog niet, maar we dienden enkel en alleen de Mammon. We hadden ons collectief losgezongen van de reële economie. Winstmaximalisatie was het doel geworden, en niet alleen in de wereld van de grote bedrijven werd er alles aan gedaan om de investeerder, de heilige aandeelhouder, tevreden te stellen. Ook in de financiële sector, waar niet alleen het geld van investeerders, maar ook de zuurverdiende spaarcentjes van de gewone man dienen als grondstof voor het verdienmodel, ook daar gold de wet van Gordon Gekko: "Greed is good".

Adam Smith, de grondlegger van het kapitalisme, had het nog zo gezegd: ondernemingsactiviteiten moeten niet alleen winst opleveren, maar vooral ook maatschappelijke toegevoegde waarde. Maar deze 'moral sentiments' waren afgelegd, vooral in de financiële sector met zijn opgeknipte en herverpakte producten.

Niet alleen producten, ook wij mensen hebben ons in de afgelopen twintig jaar beetje bij beetje laten opknippen en herverpakken. Het voelt soms alsof we niet meer uit één stuk bestaan, maar zijn herverkaveld waarbij lichaam en geest, ziel en moraal, van elkaar gescheiden zijn. En dat komt, denk ik, doordat liberalisering en deregulering zoals ingezet in de jaren tachtig zijn uitgemond in een regelrecht marktfundamentalisme. Hierin is de enige nog geldende waarde de marktwaarde. En dat is allang niet meer iets van financiële markten alleen: de marktwaarde is een universele waarde geworden.

Vrij kort na de crisis verscheen een boek dat op mij grote indruk heeft gemaakt. Stephen Green is theoloog, maar ook bankier. Hij was de chairman van een van s werelds grootste banken, HSBC, en zijn boek heet ' Good Value; reflections on Money, Morality and an uncertain world'. Hij stelt dat mensen in de afgelopen periode intuïtief hebben aangevoeld dat zij zich tegen deze oerkracht van de geglobaliseerde markt moeilijk kunnen verzetten. Daarom hebben zij soms uit zelfbescherming, of gewoon morele zwakte, soms uit pure hebzucht, gekozen voor een compartimentalisering van hun -Zijn. In de onderlinge relatie met hun gezin, familie en vrienden houden ze er andere waarden, normen en denkbeelden op na dan in de relatie tot hun

werkgever, hun klant of op de trading floor. Maar deze compartimentalisering, zoals Green dat in zijn boek heeft genoemd, is niet alleen onbevredigend; compartimentalisering is spiritueel en ethisch ook gevaarlijk. Zij leidt namelijk van cynisme en koele berekening uiteindelijk tot gewetenloosheid. Daar tegenover staan de Bijbel, de Koran en alle grote denkers uit de geschiedenis van onze wereld; zij zeggen hetzelfde: je kunt geen vervuld leven hebben zonder integriteit, eerlijkheid en vertrouwen.

Het vervuld-zijn sluit ambitie overigens geenszins uit. Maar de ambitie moet gericht zijn op zoveel mogelijk bijdragen en niet op zoveel mogelijk krijgen. En, zo heeft de jezuïet Pierre Teilhard de Chardin in de vorige eeuw heel treffend opgemerkt: een mens wordt een persoon niet als individu, maar in de gemeenschap. En: die gemeenschap zou volgens De Chardin door de groeiende wereldwijde lotsverbondenheid van de mensheid dichterbij komen.

Teilhard De Chardin had gelijk: globalisering gaat veel verder dan economie, handel, markten of politiek. Globalisering is iets van ons, van ons mensen. Globalisering gaat vooral over de evolutie van de menselijke geest. En globalisering geeft ons een keus: is de ramp in de Filippijnen een ver-van-ons-bedshow of zetten we er wereldwijd gezamenlijk de schouders onder om dat land weer op te bouwen? Gelukkig heeft Nederland gisteren laten zien dat we nog steeds geloven in dat laatste.

In die zin heeft ieder van ons iedere dag opnieuw die keus; ben ik een vervuld mens, een mens uit één stuk? Ben ik 's ochtends, en 's middags dezelfde die ik 's avonds en in het weekend ben? Dames en heren, op de plaats waar wij nu zitten droomden eeuwenlang jonge stelletjes over liefde en geluk. Zij droomden van een leven waarin werk en gezin, geloof, hoop en liefde, waarde en waarden als vanzelf samenvielen. In onze complexe wereld gaat niets vanzelf, en staan we voortdurend voor keuzes, of we dat nu willen of niet. Laten we die keuzes bewust maken, en laten we ze consistent maken, 's ochtends en s middags, 's avonds en in het weekend, hier op de Zuidas en thuis op de bank. En daarbij kunnen we ook heel wat leren van de huidige jeugd. Zij wandelen niet meer over romantische laantjes, maar zijn voortdurend draadloos aan elkaar verbonden. En hoewel ze daar iets heel anders mee bedoelen hebben ze gelijk met hun vrolijke motto. We krijgen geen tweede kans om onze keuzes nog eens over te doen: YOLO.

You Only Live Once.